

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับศีล ๕ และแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา, ศึกษาแนวคิดกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ และ นำเสนอชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำออกแบบการวิจัยโดยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research Design) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Design) และการวิจัยเชิงปริมาณแบบทำการทดลอง (Experimental Design) โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งที่เป็นข้อมูลเชิงเอกสาร, ข้อมูลจากสัมภาษณ์เชิงลึก (Dept-Interview), การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus group) เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการนำมาสร้างชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ และใช้การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการทดลองขั้นต้น (Pre- Experimental Design) แบบมีกลุ่มทดลอง ๑ กลุ่ม โดยทำการทดสอบก่อน และหลังการทดลอง (One group Pre-test-Post-test Design) เพื่อใช้ทดลองชุดฝึกอบรม ฯ ดังกล่าว ทำการวิเคราะห์ข้อมูลผลของการทดลองใช้ชุดฝึกอบรมฯ ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ ขั้นตอนที่ (๑) ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการนำมาสร้างชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ โดยทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร, จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Dept-Interview), จากการสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus group), จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหาหลักธรรม และรูปแบบวิธีการจัดกิจกรรมที่สามารถสร้างแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนา และเหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้นำ (๒) การสร้างเครื่องมือการวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วยชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ และแบบวัดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ซึ่งได้รับการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ และนำไปทดลองนำร่อง (pilot study) ก่อนนำไปทดลองจริง (๓) การนำชุดฝึกอบรม ฯ ที่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงหลังจากทดลองนำร่องแล้ว ไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริงซึ่งเป็นผู้นำ และขั้นที่ (๔) วิเคราะห์ผลการทดลอง และการติดตามเพื่อสรุปผล โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลการทดลอง ประกอบด้วย (๑) แบบวัดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕, (๒) แบบสังเกตพฤติกรรมโดยผู้ช่วยผู้วิจัย, (๓) แบบประเมินผลการเรียนรู้หลังทำกิจกรรม, (๔) แบบประเมินผลความพึงพอใจในการอบรมฯ (๕) การสัมภาษณ์พฤติกรรมรักษาศีล ๕ ภายหลังจากการอบรม ๑ เดือน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปแนวคิด และทฤษฎีที่นำมาเป็นกรอบในการสร้างชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ

๕.๑.๑ แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับศีล ๕ และแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา

ศีล ๕ มีความสำคัญในการพัฒนาคน และพัฒนาสังคม หรือกล่าวได้ว่า มีความสำคัญต่อสังคมทั้งในระดับเชิงลึก และในระดับเชิงกว้าง สำหรับในระดับบุคคล ศีล ๕ เป็นพื้นฐานการพัฒนาตนเองในขั้นต้นตามหลักไตรสิกขา จุดหมายของการรักษาศีล ๕ นอกจากทำให้ ผู้ปฏิบัติได้รับผล คือ ความสุขในขณะปัจจุบันแล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการฝึกฝนที่จะขจัดกิเลสในตนเอง โดยมีความสุขสงบเย็น เข้าถึงการดับทุกข์ เป็นจุดหมายปลายทางสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้นำ พบว่า ศีล ๕ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้นำต้องมี เพื่อเป็นต้นแบบของการฝึกฝนปฏิบัติดี ในการลด ละ กิเลสตน เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนเอง และประโยชน์ผู้อื่น ทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างได้ประพาสติดตามต้นแบบที่ผู้นำได้แสดงให้เห็นสมควรรอบข้างได้เห็น ด้วยเหตุนี้ ศีล ๕ จึงมีความสำคัญในเชิงกว้าง ในระดับสังคม ศีล ๕ เป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้ควบคุมความประพฤติซึ่งกันและกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันเกิดความสันติสุข สงบ และเกิดความไว้วางใจกันในสังคม อันเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชน เกิดความรักใคร่ปรองดองและการเห็นคุณค่าตนเองและผู้อื่น

นอกจากนี้ การจะปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติศีล ๕ ไม่ได้สอนให้เพียงแต่การเว้นจากข้อห้ามการกระทำต่าง ๆ แต่สอนว่าการรักษาศีล ๕ ให้คงอยู่ได้เป็นปกติ นั้น ต้องมีหลักธรรมอื่น ๆ เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นถูก), อินทรีย์ ๕ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา), ฉันทะ (สัมปธาน ๔), หิริโอตตปปะ, มิตรดี, เบญจธรรม เป็นต้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สำคัญประการแรก คือ การมีความเห็นถูก หรือ สัมมาทิฐิ คือ ต้องเห็นว่า การละเมิดศีลจะนำความทุกข์มาสู่ตนเอง และสร้างทุกข์ให้กับผู้อื่น และการรักษาศีล ๕ ในชีวิตประจำวัน สามารถสร้างประโยชน์ให้กับตนเองทั้งในปัจจุบันกาล และอนาคตกาล ซึ่งการจะเกิด สัมมาทิฐิ ได้นั้นก็ต้องอาศัย ศรัทธา (อาการวดีศรัทธา) ที่มาจากการรับฟัง คำแนะนำ คำสอน พิจารณาไตร่ตรองด้วยความแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) จนเกิดความคิดอยากที่จะน้อมนำไปฝึกฝนปฏิบัติมีฉันทะ (กุศลธรรมฉันทะ) พอใจที่จะประพฤติในสิ่งที่ดีงาม พอใจที่จะละเว้นจากพฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นอกุศล

การสร้างแรงจูงใจให้รักษาศีล ๕ ต้องใช้ความปรารถนาที่จะทำตนเองให้มีความสุข ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต คือ การได้เกิดในสวรรค์ หรือการได้เกิดเป็นมนุษย์ที่แวดล้อมแต่สิ่งที่ดีงาม และปรารถนาจะมอบความสุขนี้ให้กับผู้อื่นที่อยู่รอบข้าง การรักษาศีล ๕ จะสำเร็จลุล่วงได้นั้น ก็ด้วยความเพียร ดังนั้น การสร้างแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ สิ่งจูงใจที่สำคัญ คือ การมีจุดหมายชีวิตที่ต้องการมีความสุขแท้ในตนเอง ซึ่งเป็นแรงจูงใจภายใน แรงจูงใจภายในตัวมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมี ๓ กลุ่ม ได้แก่ ความกลัว, ความอยาก (ตัณหา) มานะ (ความถือตัว) ทิฐิ (ความเห็น), ความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้ประโยชน์จากแรงจูงใจในตัวมนุษย์เหล่านี้นำมาปรับเปลี่ยนมุมมองมนุษย์เสียใหม่ สร้างแรงจูงใจด้านบวก เป็นแรงจูงใจตามแนว

พระพุทธศาสนา ความปรารถนาควรเป็นไปเพื่อกุศล พุทธวิธีที่ทรงใช้ในการสร้างแรงจูงใจ ได้แก่ การใช้ความสามารถอันแสนพิเศษ อันเป็นพระปรีชาญาณส่วนพระองค์ ทั้งนี้เป็นประโยชน์ในกระตุ้นผู้ฟัง สร้างความสนใจให้เกิดความรับฟัง นำไปสู่พุทธวิธีที่ทรงเน้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ การเทศนาสั่งสอน ส่งเสริมให้ผู้ฟังมีแรงจูงใจเบื้องต้น รักษาศีลเพื่อได้มาซึ่งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ, ไม่กระทำความผิดศีล เพราะกลัวโทษและเห็นว่าเป็นบาปติดตัว และสร้างแรงจูงใจที่เป็นจุดหมายสูงสุดในการรักษาศีล ๕ ก็เพื่อมุ่งหมายเพื่อการบรรลุธรรม เป็นแรงจูงใจที่ดั่งม เป็นกุศลธรรมฉันทะ เป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ปฏิปทาอันสำคัญยิ่งในการรักษาศีล ๕ ก็เพื่อพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา การเดินตามวิถีแห่งมรรคมิองค์ ๘ ด้วยการดำเนินชีวิตด้วยความดั่งม เป็นไปเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ตนเองและผู้อื่น

สรุป การสร้างแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ นั้นปัจจัยสำคัญ ๒ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ การอาศัยศรัทธาจากบุคคลภายนอก ได้บอกกล่าว ให้คำชี้แนะแนวทางทำให้ผู้ฟังรู้จัก จุดมุ่งหมายในการรักษาศีล จุดหมายที่แท้จริง กล่าวคือ เดินเข้าสู่หนทางการดับทุกข์ เป็นการพัฒนาตนเองเพื่อก้าวเป็นอริยสาวกโดยลำดับ ปัจจัยที่ภายใน คือ การพิจารณาใคร่ครวญด้วยตนเอง จนเกิดความเห็นถูก เห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ และที่ตนเองได้เห็นนำไปทดลอง ปฏิบัติด้วยตนเอง จนเกิดผลจริงเป็นประจักษ์ จนเกิดปัญญาเห็นว่าการมีศีล ๕ เป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตนั้น เป็นไปเพื่อจุดหมายที่แท้จริง คือ สามารถมีความสุขสงบโดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก สิ่งนี้เป็นแรงจูงใจภายในที่เป็นด้านบวก และเป็นแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยกุศลเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

๕.๑.๒ แนวคิดกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕

กระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ หรือการอบรมเป็นเครื่องมือกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างแรงจูงใจให้ผู้ศึกษา หรือผู้เข้าอบรม เกิดการเรียนรู้ และอยากนำศีล ๕ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการสร้างชุดฝึกอบรม ฯ เป็นการบูรณาการการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และตามแนวตะวันตก โดยมีหลักการพื้นฐานสำคัญ ดังนี้

(๑) การให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยออกแบบกิจกรรมที่ต้องคำนึงกลุ่มผู้เรียนเป็นสำคัญ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ความต้องการ ความสามารถในการเรียนรู้ การรับรู้ ประสบการณ์ของผู้เรียนที่แตกต่างกัน การจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัยสามารถนำมาใช้กระตุ้นทำให้เกิดแรงจูงใจได้ (๒) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการจัดให้มีประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม มีการแบ่งปันประสบการณ์และสร้างความสัมพันธ์ที่ดั่งมภายในกลุ่ม (๓) บทบาทของผู้สอน เป็นเพียงผู้ชี้แนวทาง เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ และเป็นกัลยาณมิตรให้กับผู้เรียน เรียกได้ว่า เป็นผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ (Buddhist Learning Facilitator) ซึ่งเป็นผู้ที่เรียนรู้ฝึกฝน บ่มเพาะตนเอง เข้าใจในเรื่องที่สอนผ่านประสบการณ์ปฏิบัติของตนเอง เป็นผู้คุณธรรม ประพฤติธรรม เป็นต้นแบบให้กับผู้เรียน ดังนั้น การสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธควรมีการประพฤติธรรมตามหลักศีล ๕ ในการดำเนินชีวิตเป็นอย่างน้อย ถึงจะเป็นแบบอย่างถ่ายทอดให้กับผู้เรียนหรือผู้เข้าอบรมได้ (๔) กระบวนการเรียนรู้จากด้านในจิตใจของตนเอง เกิดความเข้าใจตนเอง และเข้าใจผู้อื่น ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยความเต็มใจ การรู้จักตนเอง การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย

ความเคารพซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นการศึกษาด้านใน โดยเริ่มต้นจากการเห็นถูก หรือ สัมมาทิฐิ อันเป็นหัวใจสำคัญของการเริ่มต้นเรียนรู้มรรคมีองค์ ๘ หรือการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ โดยมีจุดหมายเพื่อการดับทุกข์ สามารถเข้าถึงความสุขสงบเย็น โดยเริ่มด้วยการรักษาศีล ซึ่งเป็นบาทฐานนำไปสู่สมาธิ และปัญญา หรือเรียกว่าการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นเรื่องของหลักการสำคัญในการจัดการเรียนรู้กระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕

แนวคิดกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาในกลุ่มผู้นำ ซึ่งเป็นผู้อยู่วัยผู้ใหญ่ ดังนั้น นอกจากหลักการพื้นฐานในการจัดอบรม หรือจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่แสดงไว้เบื้องต้นแล้ว ในเรื่องของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ ควรออกแบบให้เหมาะสมกับผู้เรียน สำหรับองค์ประกอบด้านเนื้อหาหลักธรรม สังเคราะห์จากองค์ธรรมที่เกื้อหนุนให้มีศีล ๕ และแนวคิดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เป็นแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนา คือ มีกุศลธรรมฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา กล่าวคือ มีอิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ โดยกรอบของเนื้อหาในการสอน ใช้หลักอริยสัจ ๔ เป็นกรอบ แสดงจากเหตุไปหาผล แนวทางเรียบเรียงลำดับสิ่งที่นำมาสอน เริ่มจากเรื่องที่ง่ายไปหายาก จากเรื่องใกล้ตัวมาสู่ที่ไกลตัว จากภาพกว้างไปหารายละเอียดปลีกย่อย เน้นการคิดตรวจสอบ ใคร่ครวญด้วยเหตุผล ทั้งนี้เนื้อหา มีความยืดหยุ่นตามผู้เรียน แนวทางวิธีการสอนและเทคนิคการสอน ควรมีความหลากหลาย ผู้วิจัยบูรณาการจากพุทธวิธีการสอน แนวทางที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ และเทคนิคการฝึกอบรมผู้ใหญ่ตามแนวคิดตะวันตก ตัวอย่างเช่น การสอนกึ่งบรรยาย (การเล่าเรื่อง การอุปมาอุปไมย การตั้งคำถาม,การอภิปราย) การใช้เกม บทบาทสมมติ, การฝึกฟังอย่างลึกซึ้ง, การภาวนา, การอ่านออกเสียง, การเป็นต้นแบบ สำหรับสื่อการสอน ควรมีทั้งสื่อที่สามารถกระตุ้นสร้างความสนใจ เช่น ภาพยนตร์ เพลง ภาพนิ่ง เป็นต้น และสื่อที่เป็นธรรมชาติ เช่น กระดาน ป้ายไว้นิล ฟลิบชาร์ต เป็นต้น ส่วน บรรยายภาคการเรียนรู้ สิ่งสำคัญ คือ การสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เข้าอบรมและผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ ทำให้เกิดความไว้วางใจ เป็นกันเอง อบอุ่น สบายกาย สะดวกในการทำกิจกรรม เช่น การนั่งพื้นล้อมวง, เป็นต้น สำหรับ การประเมินผลการเรียนรู้ ควรให้ผู้เรียนมีส่วนในการประเมินตนเอง ประกอบการประเมินผลด้วยวิธีอื่น ๆ

สรุป แนวคิดกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ ปัจจัยแรกที่สำคัญ คือ ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ การเป็นต้นแบบของผู้ที่ผ่านการฝึกฝนปฏิบัติ และมีความเข้าใจในเรื่องที่สอน มรรคผลที่ได้จากตัวผู้สอนเอง สามารถนำมาถ่ายทอด และสร้างศรัทธาแก่ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจ และมีความเชื่อมั่นว่า ศีล ๕ สามารถนำมาปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน เป็นวิถีการดำเนินชีวิตตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญของชีวิต ทั้งนี้ ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ สร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียนด้วยการอาศัยกระบวนการเรียนรู้การจัดอบรม เป็นเครื่องมือนำพาผู้อบรมที่เป็นผู้นำไปสู่จุดหมายที่แท้จริงของการรักษาศีล ๕ โดยใช้ชุดฝึกอบรม ที่ประกอบด้วยกิจกรรมกระบวนการต่าง ๆ ภายใต้อะไรของการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับผู้นำที่เป็นวัยผู้ใหญ่ การจัดการเรียนรู้ที่นำมาใช้เป็นกิจกรรม และวิธีการที่เหมาะสมกับวัยผู้ใหญ่เป็นสำคัญ ซึ่งคำนึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้นำได้เรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎี และความรู้ที่มาจากการปฏิบัติ สำหรับเนื้อหา ตัวการสอน การจะชี้ให้เห็นจุดหมายปลายทางสูงสุด

ของการรักษาศีล ๕ ลำดับแรกต้องสร้างศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า และการฝึกให้ผู้นำคิดพิจารณาด้วยตนเอง การเรียนรู้ และมีความเข้าใจด้วยตนเอง จะนำไปสู่การมีความเห็นถูก จึงเห็นคุณค่าที่แท้จริงของการรักษาศีล ๕

นอกจากนี้ บรรยาภาสการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ต้องสร้างให้เกิดบรรยาภาสของความรัก ความปรารถนาดี การแบ่งปันพื้นที่ในความเห็น และการไม่เน้นพิธีการ เพื่อให้เกิดความผ่อนคลาย ทั้งนี้ การสร้างความสนใจ การกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความตื่นตัว สามารถใช้สื่อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ เพื่อนำพาผู้เรียน ไปสู่การคิดใคร่ครวญพิจารณาจากสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง จนเกิดความเข้าใจด้วยตนเอง ดังนั้น การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นพลังขับเคลื่อนเป็นพลวัตร ทำให้เกิดพลังแห่งการเรียนรู้ สร้างพลังแห่งการตื่นรู้ เบิกบาน และมีแรงจูงใจที่จะนำศีล ๕ มาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิต เกิดศรัทธา และเชื่อมั่น ซึ่งมาจากปัญญาจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้รู้จักละอาย และเกรงกลัวในบาป มีความปรารถนาที่จะละความชั่ว การกระทำที่เป็นอกุศล เพียรพยายามที่จะไม่กระทำการที่เป็นอกุศล การดำเนินชีวิตที่ดำรงด้วยสติ ตั้งใจระมัดระวังที่จะไม่ล่วงละเมิดศีล และหมั่นเอาใจใส่พัฒนาฝึกฝนตนเองให้มีศีลที่ขัดเกลาตนเองให้ละเอียดยิ่งขึ้น เกิดพลังความมุ่งมั่นที่จะรักษาศีล ๕ ที่มาจากความศรัทธาเชื่อมั่นของตนเอง

๕.๑.๓ ชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ

ชุดฝึกอบรมการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ ประกอบด้วย

(๑) สภาพปัจจุบัน

สาเหตุของการไม่รักษาศีล ๕ ในสังคมไทย มาจาก ความเห็นผิดมีการรับรู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับศีล ๕ เห็นว่าเป็นเรื่องอุดมคติชีวิตจริงทำไม่ได้ ทำให้ขาดความอดทน การยึดติดในการบริโภค เกิดความหวงแหนประโยชน์ตนเองและพวกพ้อง ขาดปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองเห็นโทษของการละเมิดศีล และ ขาดการเพิ่มพูนความรู้ (ทางธรรมะ)

(๒) วัตถุประสงค์ของชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจ ฯ ด้วยหลัก K A M

๑) เพื่อให้ผู้นำได้เรียนรู้หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น กรรม, อริยสัจ ๔, มรรคมรรค ๘, สาราณียธรรม ๖, ศีล ๕ และเบญจธรรม เป็นต้น ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เห็นคุณค่าและความสำคัญของการรักษาศีล ๕ นำประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่น (Knowledge)

๒) เพื่อให้ผู้นำเกิดความเข้าใจ ตระหนักถึงจุดมุ่งหมายสำคัญของการรักษาศีล ๕ ในการดำเนินชีวิตในทางที่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนา และเข้าใจถึงความสุขแท้ด้วยปัญญา (Attitude Positive Thinking)

๓) เพื่อให้ผู้นำมีแรงจูงใจตามหลักพระพุทธศาสนา จากการเสริมสร้างพลังศรัทธา สร้างความเชื่อมั่นในมรรคผลของศีล ๕ และอยากนำศีล ๕ ไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้นแบบให้กับ ครอบครัว ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ (Motivation According to Buddhist's Concept)

เรียนรู้วิถีพุทธ (Buddhist Learning Facilitator) (๓) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) (๔) กระบวนการเรียนรู้ตามหลักมรรคมีองค์ ๘ (Learning Process of the Noble Eightfold Path)

(๕) รูปแบบและเนื้อหากิจกรรมของชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจ

ในด้านของเนื้อหาที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม ๑๖ กิจกรรมย่อย โดยเริ่มจาก (๑) การเรียนรู้กลุ่มเสริมสร้างศรัทธา มี ๖ กิจกรรมย่อย (๒) การเรียนรู้กลุ่มโยนิโสมนสิการ มี ๑๐ กิจกรรมย่อย และ (๓) การเรียนรู้กลุ่มเสริมสร้างสติ ได้แก่ การออกกำลังกายยามเช้าด้วยหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ การนอนภาวนาเพื่อผ่อนคลาย ซึ่งสอดแทรกระหว่างกิจกรรมในช่วงกลางวัน และ การอ่านตามทวนซ้ำ ซึ่งจะถูกสอดแทรกอยู่ในระหว่างกิจกรรม ๒ กลุ่มแรก

ในด้านรูปกิจกรรมที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรม ด้วยหลัก

2-R ได้แก่ Recreational Games เกมนันทนาการ, Role Playing บทบาทสมมุติ

2-S ได้แก่ Story telling เรื่องเล่า, Satipattana การฝึกเจริญสติปัฏฐาน ๔

2-D ได้แก่ Discussion การอภิปราย, Dhamma in the movies and music ธรรมะในภาพยนตร์และเพลง

(๖) ผลที่ได้รับจากการฝึกอบรม

ผลจากการฝึกอบรม นอกจากผู้ที่มีความรู้ในหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เกิดความเข้าใจถึงจุดหมายของการรักษาศีล ๕ คือ รู้จักมีความสุขแท้ได้ด้วยปัญญา นำไปสู่จุดหมายหลักของชุดฝึกอบรม ๖ คือ ผู้ที่มีแรงจูงใจในการนำศีล ๕ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หมายถึง เกิดฉันทะ หรือ ความพอใจอยากรักษาศีล ๕ เกิดวิริยะ หรือ ความเพียรพยายามที่จะรักษาศีลให้ได้ เกิดความใส่ใจที่จะรักษาศีล ๕ เห็นความสำคัญ คุณค่า มรรคผลของศีล ๕ ที่ตนได้รับและพัฒนาศีลของตนให้ละเอียดยิ่งขึ้น พัฒนาตนเอง ด้าน กาย ศีล จิต และ ปัญญา สามารถนำมรรคผลของศีล ๕ มาแก้ปัญหาตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ เสริมสร้างสังคมให้มีความสุขสามารถเป็นต้นแบบ และชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้

(๗) การวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของชุดฝึกอบรม ๖ ผู้วิจัยวัดและประเมินจาก

๑) แบบวัดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕

๒) แบบสังเกตพฤติกรรมโดยผู้ช่วยผู้วิจัย

๓) แบบประเมินผลการเรียนรู้หลังทำกิจกรรม

๔) แบบประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมอบรม

๕) การสัมภาษณ์พฤติกรรมรักษาศีล ๕ ภายหลังจากอบรม ๑ เดือน

ผลการทดลองใช้ชุดฝึกอบบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ

(๑) ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยของคะแนนแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ จำนวนผู้นำที่เข้าทดลอง ๑๕ คน คะแนนในระยะก่อนและหลังการทดลอง พบว่า ภายหลังจากการทดลอง ผู้นำที่เข้าร่วมอบรม มีคะแนนแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ในศีลแต่ละข้อ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาทา และ สุราเมรัย ฯ โดยรวมทุกข้อ สูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และผู้นำที่เข้าอบรมหลังการทดลองมีคะแนนแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ในด้านฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ทุกด้าน และโดยรวม สูงกว่าก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

(๒) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ พิจารณาจาก ๔ แหล่งข้อมูลสำคัญ คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้นำกลุ่มตัวอย่างและสภาพทั่วไปของการอบรม, การประเมินผลในท้ายกิจกรรมและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างอบรม, การประเมินพฤติกรรมโดยผู้ช่วยผู้วิจัย การประเมินความพึงพอใจในการอบรมของผู้นำที่เข้าร่วมการทดลอง และการสัมภาษณ์ภายหลังจากอบรมแล้ว ๑ เดือน สามารถสรุปได้ว่า ผู้นำที่เข้าอบรม มีทัศนคติบวกในการดำเนินชีวิต มีความรู้เข้าใจในคำสอนของพระพุทธเจ้า เริ่มเดินทางเข้าสู่วิถีของมรรคมงคล ๘ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ มากขึ้น แรงจูงใจที่เกิดขึ้นเป็นแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมี พฤติกรรมที่สังเกตได้ คือ มีความตั้งใจ ความพยายาม ความเอาใจใส่ และใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในการรักษาศีล ๕ เกิดความเห็นถูก และมีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของศีลมากขึ้น

๕.๒ การอภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบผลการวิจัยครั้งนี้ สามารถอภิปรายผลได้ ๓ แนวทาง ดังนี้

๕.๒.๑ การอภิปรายผลชุดฝึกอบบรม กระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ

ในการสร้างชุดฝึกอบบรม ฯ ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นภาคทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้งด้านพระพุทธศาสนา และตามทฤษฎีตะวันตก ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการประสบการณ์ของผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ และหลักสูตรเกี่ยวกับศีล ๕ ที่มีผู้ได้ริเริ่มไว้แล้ว ทำให้ผู้วิจัยพบว่า แรงจูงใจเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การงานนั้นเกิดผลสำเร็จลุล่วง จากการศึกษาพุทธวิธีสร้างแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ ทำให้ทราบถึง การมีจุดหมายปลายทางของชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มีแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕ มากขึ้น เป็นแรงจูงใจเป็นไปเพื่อกุศล เพื่อชีวิตที่ดีงาม เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทำให้เกิดความพยายาม ตั้งใจ ใส่ใจ ในการรักษาศีลมากขึ้น เพราะมีจุดหมายปลายทางเดินเพื่อการพ้นจากทุกข์เป็นแรงจูงใจสูงสุดที่มนุษย์พึงไปให้ถึงจุดหมายนั้น โดยอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบของผู้ที่บรรลุผลสำเร็จ การรักษาศีลเป็นทางเดินเริ่มต้นที่ทำให้ชีวิตผลจากความทุกข์ ผลของการรักษาศีล รางวัลที่ได้ คือ ความสุขใจในขณะที่กระทำ และหลังกระทำ ไม่ต้องรอผลรางวัลการตัดสินจากผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันคนที่ผิดศีล ความทุกข์ก็ปรากฏอยู่ในใจ มีตนเองเป็นผู้รู้ ซึ่งแรงจูงใจนี้แตกต่างอย่างชัดเจนจากแนวคิดแรงจูงใจตามแนวตะวันตก ที่ยังมุ่งหวังผล ต้องการ

สิ่งตอบแทน พอสมหวังก็สุข พอไม่สมหวังก็ทุกข์ แสดงให้เห็นว่าแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์มีอิสระทางจิตวิญญาณ และสามารถมีความสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอก และนี่คือจุดแข็งที่ควรส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเรียนรู้ที่จะมีจุดหมายปลายทางเดินของชีวิต ทำให้รู้ว่าเรารักษาศีล ๕ เพื่ออะไร ซึ่งการบอกจุดหมายการเรียนรู้ตามทฤษฎีของทอลแมน (Tolman) ก็ได้กล่าวไว้เช่นกัน

ทั้งนี้ แรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นได้ สำหรับคนส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยผู้อื่น หรือปรโตโฆสะ เรียกได้ว่าเป็น กัลยาณมิตร คือ ผู้ที่ช่วยจุดประกายแห่งความศรัทธา ทำให้ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยให้อิสระผู้ฟังคิดพิจารณาไตร่ตรองด้วยอุบายแยบคาย หรือ โยนิโสมนสิการ ด้วยตนเอง ก่อนที่จะเชื่อและนำไปทดลองปฏิบัติตาม ผู้ฟังเกิดการเรียนรู้ใช้ปัญญาไตร่ตรองด้วยตนเอง และนำมาฝึกฝนปฏิบัติ เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งบทบาทของผู้สอน มีหน้าที่เป็นเพียงผู้ชี้ทางและเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียน การให้อิสระไม่ตัดสินใจบังคับให้เชื่อตาม และการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยความรู้จากการฟัง และคิด แต่จะเข้าถึงความรู้แท้ก็ด้วยการปฏิบัติ หรือมีประสบการณ์ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ ยอร์ค แอนด์ คาร์ล (York & Kasl)

ประเด็นสำคัญในการสร้างแรงจูงใจ คือ เรื่องของ ศรัทธา ซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของเรื่องนี้ ผู้ที่จะพัฒนา และเรียนรู้ได้ ต้องรับฟังความคิดผู้อื่น ศรัทธาเป็นเหตุให้เกิดการยอมรับ และรับฟังผู้อื่น ศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนานอกจากศรัทธาในตัวบุคคล หรือศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้ว ต้องศรัทธาในคำสอนเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ดังนั้น ศรัทธา มีความสำคัญในแง่ของเป็นพลังเริ่มต้นของการเรียนรู้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ หรือความเห็นชอบ ซึ่งนอกจากศรัทธาแล้ว อีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญ คือ การมีโยนิโสมนสิการ หรือการคิดพิจารณาด้วยอุบายแยบคาย หมายถึง ผู้เรียนต้องมีอิสระในความคิด ปราศจากการครอบงำ ต้องคิดเองจึงเห็นเอง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีตะวันตกที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ นอกจากนี้ เพราะการขาดสติ จึงทำให้ละเมิดศีล อย่างเช่นการดื่มสุรา แม้ว่าจะไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่นในทางตรง แต่เป็นเหตุให้ขาดสติที่จะควบคุมตนเอง ทำให้สามารถก้าวล่วงศีลข้ออื่น ๆ ตามมา ทั้งนี้มีใช้แต่เพียงการดื่มสุรา แต่การรับรู้การเสพอารมณ์ทางอวัยวะสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือ อายตนะทั้ง ๖ โดยไม่มีสติ ทำให้มนุษย์กระทำการใด ๆ ไปตามอำนาจกิเลสบัญชาการ การฝึกสติจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นเพราะทำให้รู้จักควบคุมตนเอง คิดพิจารณาก่อนที่จะกระทำการใด ๆ การฝึกรับรู้อารมณ์ที่มากระทบอายตนะด้วยสติ ทำให้เห็นความจริง ที่ยังไม่ปรุงแต่ง ด้วยเหตุนี้ สติ จึงเป็นเรื่องที่ต้องหมั่นฝึกฝนในชีวิตประจำวันเพราะช่วยไม่ให้เผลอ กระทำผิดศีล ดังนั้นการสร้างชุดฝึกอบรม ๖ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งเนื้อหาการเรียนรู้ ออกเป็น ๓ กลุ่ม โดยเริ่มจาก การเสริมสร้างศรัทธา การเสริมสร้างโยนิโสมนสิการ และการเสริมสร้างสติ

สำหรับรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ นั้น จากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ ผู้วิจัยพบว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นการเรียนรู้ด้านใน เป็นการกลับมาเรียนรู้ตนเอง คือ ต้องปรับเปลี่ยนความเห็นให้ถูกเสียก่อน จึงจะเปลี่ยนพฤติกรรมไปตลอดชีวิต และเป็นพฤติกรรมในทางที่ดีงาม เป็นกุศล ประกอบด้วยประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทำให้มีทัศนคติบวกในการดำเนินชีวิต ซึ่งการปรับเปลี่ยนความเห็น ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

Transformative Learning ก็มีกล่าวไว้เช่นกัน แตกต่างกันที่ความเห็นนั้นพระพุทธศาสนาเป็นความเห็นถูก ตามหลักอริยสัจ ๔ คือ การเห็นทุกข์ และเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ โดยหนทางแห่งการดับทุกข์มีเพียงทางเดียว คือ การเดินตามมรรคมรรค ๘ เป็นหนทางเดินอันประเสริฐ เริ่มต้นจากความเห็นถูก และฝึกฝนในชีวิตประจำวันให้คิด พูด ทำ ด้วยความเห็นถูกมี สัมมาทิฐิ การสร้างแรงจูงใจในการมีศีล ๕ ต้องเป็นไปด้วยสัมมาทิฐิ จึงจะนำพาชีวิตไปสู่จุดหมายในการบรรลุธรรมในเรื่องของการเรียงลำดับ และคัดเลือกเนื้อหาที่จะนำมาสอน เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน จากพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นว่า การสอนต้องพอเหมาะพอดีเหมาะกับผู้เรียน ไม่เกินกำลังในการเรียนรู้ของผู้เรียน และเข้ากันได้กับความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เป็นไปตามลำดับจากเรื่องที่ย่อยไปหาเรื่องที่ยากขึ้น และต้องยึดหยุ่นตามผู้เรียนได้ สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ผู้วิจัยจึงได้ทำการแบ่งเนื้อหาการเรียนรู้ออกเป็นกิจกรรมย่อย เพื่อให้ผู้เรียนหรือผู้เข้าอบรมสามารถเรียนรู้แบบค่อยเป็น ค่อยไป

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หรือกระบวนการกลุ่มเป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการสร้างชุดฝึกอบรม ฯ เพราะช่วยให้เกิดพลังในการเรียนรู้ และทำให้เกิดประสบการณ์จริงในสิ่งที่ได้เรียนรู้จากคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้รู้จักที่จะแบ่งปัน ให้พื้นที่รับฟังความเห็นผู้อื่น การแสดงความรักและเมตตาต่อกัน และแสดงให้เห็นพฤติกรรมการแสดงออกของผู้เรียนเป็นตัวสะท้อนว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปสามารถนำมาปฏิบัติได้หรือไม่ ทฤษฎีตัวแบบของแบนดูรา (Bandura) ทั้งที่เป็นตัวบุคคลหรือสัญลักษณ์ เช่น เรื่องเล่า เพลง ภาพยนตร์ เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอบรม ฯ ได้และบางอย่างมีความสอดคล้องกับแนวทางพุทธวิธีการสอน คือ การใช้เรื่องเล่า ชาดก ซึ่งผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธส่วนมากนำมาใช้ในการสอน และ เห็นว่าได้ผลเป็นอย่างดี และผู้วิจัยได้ใช้เพลงธรรมะ ที่มีเนื้อหาเพลงสอดคล้องกับเรื่องที่สอน นอกจากเป็นการผ่อนคลายผู้เรียนซึ่งเป็นวัยผู้ใหญ่แล้ว ยังเป็นการปูพื้นฐานด้วยการชวนพูดคุย ฝึกวิธีคิดพิจารณาเนื้อหาที่ได้จากเพลงสอนอะไรบ้าง วิธีการหนึ่งที่ผู้วิจัย พบในหลักสูตรของ ทพ.ญ.หญิง สิบตอง บุญประดับ คือ การกอด ซึ่งถือว่าเป็นการถ่ายทอดความจริงใจที่ผู้จัดการเรียนรู้ สามารถเปิดประตูใจ และสร้างความไว้วางใจให้กับผู้เรียนได้ และพบว่าบางหลักสูตรของผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธท่านอื่น ๆ ก็ใช้การกอดในกระบวนการอบรม ในการนำไปผู้วิจัยใช้เพลงเป็นสื่อ และปูพื้นฐานเรื่องความรักของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะสอนเรื่องกอด ก่อนจะทดลองจริง ผู้วิจัยได้นำไปทดลองใช้ พบว่า ได้ผลดี ผู้เข้าอบรมไม่ขัดขืนหรือต่อต้าน และสร้างความประทับใจให้กับผู้เข้าอบรม ผู้วิจัยจึงนำเรื่องกอด มาหลอมรวมให้ผู้เข้าอบรมมีความรักต่อกัน โดยผู้วิจัยได้ถ่ายทอดความรักผ่านการกอดให้กับผู้เข้าอบรมทุกคน สำหรับการฝึกสติ ผู้วิจัยใช้วิธีการฝึกด้วยการออกกายบริหารด้วยสติ โดยฝึกเรื่องการหายใจและการมีสติรู้ตามการเคลื่อนไหวอย่างช้า ๆ และการนอนภาวนา ด้วยการเปิดเพลงบรรเลงสร้างบรรยากาศและเป็นการพักคลื่นสมอง และพักผ่อนคลายด้วยการสติในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแนวคิดนอนภาวนามาจากการสัมภาษณ์ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธท่านหนึ่ง

จากการทบทวนเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้จัดการเรียนรู้วิถีพุทธ การศึกษาหลักสูตรของ ทพ.ญ. สิบตอง บุญประดับ ผู้วิจัยนำมาใช้ในการออกแบบสร้างชุดฝึกอบรม ฯ โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในหลาย ๆ ศาสตร์ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านนิตยธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการกลุ่ม ผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกอบรม ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยา และ

ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมศาสตร์ ได้ประเมินความเหมาะสมของ ชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ ประกอบด้วย (๑) คู่มือชุดฝึกอบรม ฯ ซึ่งประกอบด้วยภาพรวมของชุดกิจกรรม เครื่องมือ สื่ออุปกรณ์ เพลงที่ใช้ประกอบกิจกรรม ระยะเวลาการอบรม และวิธีการวัดผล ซึ่งมีแบบประเมินท้ายกิจกรรม และแบบประเมินพฤติกรรมโดยผู้ช่วยผู้วิจัย (๒) คู่มือเนื้อหาที่ใช้ในการอบรม ฯ โดยภาพรวมตามความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิสอดคล้องไปในทางเดียวกัน เห็นว่าชุดฝึกอบรม ฯ ที่สร้างโดยผู้วิจัยมีความเหมาะสม ส่วนที่เป็นคำแนะนำเพิ่มเติมผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงและแก้ไข เพื่อให้ชุดฝึกอบรม ฯ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทำให้ชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ มีความน่าเชื่อถือสามารถนำมาใช้อบรมเพื่อทำให้ผู้นำมีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ได้

๕.๒.๒ การอภิปรายผลของการใช้ชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ

จากการศึกษาผลของการทดลองใช้ชุดฝึกอบรมกระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ ตามรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ทำให้ผู้นำมีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ มากขึ้น จากผลการวิเคราะห์ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ สามารถนำมาอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการอบรม ก่อนและหลังการทดลอง พบว่า มีแรงจูงใจการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ โดยรวมทุกข้อ และในศีลแต่ละข้อ เพิ่มขึ้นจากระดับมากไปสู่ระดับมากที่สุด โดยระดับแรงจูงใจก่อนและหลังการทดลอง มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

เมื่อพิจารณาสิลรายข้อ ในข้อปณาดิบาต พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อปณาดิบาต โดยรวมทุกข้อ และข้อ ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ และ ๘ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ขณะที่ข้อ ๑, ๒ และ ๘ ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจไม่แตกต่างกัน ก็เพราะผู้นำมีแรงจูงใจในข้อ ๑, ๒, ๘ ในระดับมากที่สุด และมีระดับคะแนนสูงสุดอยู่แล้ว ทั้งก่อนและหลังการทดลอง

ข้อทินนาทาน พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อทินนาทาน โดยรวมทุกข้อ และข้อ ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๕, และ ๑๘ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ขณะที่ข้อ ๑๑, ๑๔, ๑๖ และ ๑๗ ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจไม่แตกต่างกัน ก็เพราะผู้นำมีแรงจูงใจในข้อ ๑๑, ๑๔, ๑๖ และ ๑๗ ในระดับมากที่สุด และมีระดับคะแนนสูงสุดอยู่แล้ว ทั้งก่อนและหลังการทดลอง

ข้อกาเมสุมิฉาจาร พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อกาเมสุมิฉาจาร โดยรวมทุกข้อ และข้อ ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕ และ ๒๖ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ขณะที่ข้อ ๑๙, ๒๐, ๒๒ และ ๒๗ ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจไม่แตกต่างกัน ก็เพราะผู้นำมีแรงจูงใจในข้อ ๑๙, ๒๐, ๒๒ และ ๒๗ ในระดับมากที่สุด และมีระดับคะแนนสูงสุดอยู่แล้ว ทั้งก่อนและหลังการทดลอง

ข้อมูลสาวาหา พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อมูลสาวาหา โดยรวมทุกข้อ และข้อ ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๓๕ และ ๓๖ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ขณะที่ข้อ ๒๘ ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจไม่แตกต่างกัน ก็

เพราะผู้นำมีแรงจูงใจในข้อ ๒๘ ในระดับมากที่สุด และมีระดับคะแนนสูงสุดอยู่แล้ว ทั้งก่อนและหลังการทดลอง

ข้อสุราเมรัยฯ พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อสุราเมรัยฯ โดยรวมทุกข้อ และข้อ ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๔๑, ๔๒, ๔๓, และ ๔๔ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ขณะที่ข้อ ๓๗ และ ๔๔ ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ มีแรงจูงใจไม่แตกต่างกัน ก็เพราะผู้นำมีแรงจูงใจในข้อ ๓๗ และ ๔๔ ในระดับมากที่สุด และมีระดับคะแนนสูงสุดอยู่แล้ว ทั้งก่อนและหลังการทดลอง

เมื่อพิจารณาแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ จำแนกรายด้านอิทธิบาท ๔ ของผู้นำที่เข้าร่วมโครงการ พบว่า ผู้นำที่เข้าร่วมโครงการอบรม ก่อนและหลังการทดลอง พบว่า มีแรงจูงใจการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ จำแนกตามอิทธิบาท ๔ โดยรวมทุกข้อ และในแต่ละด้าน ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพิ่มขึ้นจากระดับมากไปสู่ระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าการทดลองชุดฝึกอบรม ๖ สามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้นำปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ข้อค้นพบในงานวิจัย พบว่า การจูงใจให้คนมีศีล ๕ นอกจากการเข้าวัดฟังธรรม การสมาทานศีล หรือการเข้าปฏิบัติธรรมแล้ว การใช้กระบวนการอบรมเป็นอีกวิธีการหนึ่งซึ่งสามารถนำมาใช้สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ได้ ทำให้ผู้เข้าอบรมได้ศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้าในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีความร่วมสมัยและมีวิธีการที่ชวนให้สนใจ กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ทำให้ผู้เข้าอบรมมีจุดหมายในการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า รู้ว่าชีวิตนี้เกิดมาเพื่อพัฒนาตนเอง อย่างน้อยต้องมีศีล ๕ เพื่อพัฒนาให้ตนเป็นกัลยาณชน ให้ได้ก่อนที่จะพัฒนาในขั้นในอริยชนในลำดับต่อไป หนทางเดินตามหลักมรรคมีองค์ ๘ เป็นเรื่องที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ทุกกิจกรรม ทุกที่ ทุกสถาน และทุกเวลา และกระทำได้ดีกับทุก ๆ คน ซึ่งการมีจุดหมายทางเดินในชีวิตนี้เอง เป็นแรงใจให้รู้ว่าชีวิตเลือกได้อยู่ที่ตัวเราเป็นผู้กำหนด จะเดินทางถูกหรือทางผิด

ข้อสังเกตจากงานวิจัย การเริ่มเข้าสู่การฝึกอบรม บรรยากาศแรกที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น คือ การต้อนรับผู้เข้าอบรมด้วยความรัก ความอบอุ่น และความเป็นกันเอง มีการจัดเตรียมสมุดจดบันทึกปากกา กำหนดการอบรม และแบบสอบถามสำหรับวัดผลก่อนการทดลอง โดยได้อธิบายวัตถุประสงค์ที่ต้องทำแบบสอบถาม ซึ่งผู้เข้าอบรมได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อเริ่มเข้าสู่กิจกรรม การบอกจุดหมายของผู้วิจัย เล่าประวัติเล็กน้อย และมูลเหตุจูงใจให้สนใจทำศึกษานี้ พร้อมกับกล่าวขอบคุณผู้เข้าอบรมที่มีส่วนร่วมในการศึกษา และได้เสียสละเวลามาเข้าอบรมครั้งนี้ เพื่อทำให้ผู้นำที่เข้าอบรม เห็นคุณค่าของตนเอง และการมีส่วนร่วมในการศึกษาของผู้วิจัย สังเกตเห็นว่า ผู้เข้าอบรมมีสีหน้าและท่าทางที่สนใจ เมื่อรู้ว่าการเข้าอบรมของตนเองมีส่วนร่วมในการวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อไปในอนาคต การเปิดเผยประวัติที่มาของผู้วิจัยทำให้เกิดความเป็นกันเองกับผู้เข้าอบรมมากยิ่งขึ้น และบรรยากาศแบบสบาย ๆ ไม่เคร่งครัด แต่มีข้อตกลงเล็กน้อย โดยประยุกต์จากวิธีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ การเปิดใจกว้าง ยอมรับความเห็นผู้อื่น และการไม่รบกวนการเรียนรู้ผู้อื่นด้วยการปิดโทรศัพท์มือถือ สังเกตได้ว่า การบอกกติกาไว้ก่อนทำให้ได้รับความร่วมมือจากผู้เข้าอบรมเป็นอย่างดี กิจกรรมเชื่อมสัมพันธ์ ด้วยเกมที่ทำให้รู้จักกัน มีความแตกต่างจากสนทนาการทั่วไป คือ ต้องดำเนินไปอย่างเงียบไม่ใช้เสียง แรก ๆ ผู้เข้าอบรมก็ยังใช้บ้าง แต่เมื่อได้รับคำเตือน ก็ปฏิบัติได้มากขึ้น มีความสนุก การต้อนรับด้วยเพลงสร้างรอยยิ้มให้แกกัน ทำให้ผู้เข้าอบรมรู้จักกันมากขึ้น กติกา

เพิ่มเติมคือ การใช้สรรพนามเรียกผู้เข้าอบรม ซึ่งผู้วิจัยขออนุญาตสมมติผู้เข้าอบรมอายุ ๑๖ เป็นน้อง ส่วนผู้วิจัยใช้แทนตัวเองว่าอาจารย์ ผู้เข้าอบรมก็ยอมรับได้ดี เป็นการปรับพื้นที่ให้ผู้เข้าอบรมค่อย ๆ ยอมรับที่จะฟัง กิจกรรมแรก ผู้วิจัยให้น้ำหนักและความสำคัญ ใช้เวลาในการถ่ายทอดความรู้สึก และความตั้งใจ เป็นตัวแบบตามทฤษฎีของ แบนดูรา (Bandura) เพื่อจูงใจให้ผู้เข้าอบรมสนใจที่จะติดตาม และเรียนรู้ การหลอมรวมผู้นำที่เข้าอบรมด้วยการใช้การกอดด้วยความรัก ผู้วิจัยใช้เพลงเป็นสื่อ และปูพื้นฐานความรักของพระพุทธเจ้า ผู้เข้าอบรมมีสีหน้ายิ้มแย้มและมีความอบอุ่นในดวงตา การไม่บังคับให้ทำกิจกรรมหากยังไม่พร้อม ทำให้ผู้เข้าอบรมไม่อึดอัด และการเริ่มต้นเป็นตัวอย่างทำให้ผู้เข้าอบรมอยากทำตาม

สำหรับการออกแบบกิจกรรมที่นำมาใช้ในชุดฝึกอบรม ฯ ผลที่ได้จากการประเมินหลังการอบรม ผู้วิจัย พบว่า สิ่งที่ทำให้ผู้นำที่เข้าอบรม มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ มูลเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจ นั่นคือ การมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า จากการสังเกตและการเขียนคำตอบท้ายกิจกรรม สะท้อนให้เห็นว่า ก่อนเข้าร่วมอบรมฯ กลุ่มผู้นำที่เข้าอบรมยังไม่เข้าใจแก่นคำสอนในศาสนา ไม่รู้ว่าพระเจ้าค้นพบอะไร และสิ่งนั้นสำคัญอย่างไรต่อการดำเนินชีวิต การเสียสละอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ ความบริสุทธิ์บริบูรณ์ที่หาผู้ใดเสมอเหมือนได้ ในชุดกลุ่มการเรียนรู้เรื่องศรัทธา ทำให้ผู้นำที่เข้าอบรม มีพลังศรัทธาในพระพุทธเจ้ามากขึ้นและนำพระองค์เป็นแบบอย่าง อยากปฏิบัติให้ได้ตามคำสอน มีความเชื่อมั่นในการทำดีได้ ทำชั่วได้ชั่ว และผลของการกระทำ ประกอบกับ ตัวอย่างประวัติพุทธสาวก ทำให้ผู้นำที่เข้าอบรมสามารถนำมาเป็นข้อคิดกับตนเอง และยิ่งมุ่งมั่นที่จะทำความดีปฏิบัติตามคำสอนมากยิ่งขึ้น มีศีล ๕ ในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้การถอดบทเรียนชีวิตจากละคร ทำให้ผู้นำที่เข้าอบรมมีความตื่นตัว สนใจติดตาม และแสดงให้เห็นผลของกรรมที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าการนำเรื่อง ศรัทธา ได้แก่ ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ศรัทธาในคำสอนของพระองค์ ศรัทธาในพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า และศรัทธาในเรื่องกรรม ช่วยน้อมนำจิตใจผู้นำที่เข้าอบรมมีที่ยึดเหนี่ยวและมีความอบอุ่นใจ มีพลังใจที่จะทำดี เพื่อตนเอง ครอบครัว และเป็นพุทธบูชา

การมีส่วนร่วมในกิจกรรม นอกจากการถามตอบ และชวนพูดคุยแล้ว การใช้บทบาทสมมติยังช่วยให้เห็นถึงความเข้าใจของผู้เข้าอบรม การทำงานด้วยความสามัคคี และความสามารถในการสื่อสารแสดงออก ซึ่งผู้เข้าอบรมทำได้ดี ทำให้กิจกรรมมีความสนุก บรรยากาศมีแต่เสียงหัวเราะ เพราะทุกคนสามารถตอบผิด ถูกได้ ไม่มีการตัดสินกัน สิ่งไหนที่ผู้เข้าอบรมยังมีความเข้าใจผิด ผู้วิจัยจะใช้วิธีการยกตัวอย่าง จากประสบการณ์ของตนเอง หรือสิ่งที่ได้พบเจอมากับตนเอง นำมาถอดบทเรียนให้ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้และยอมรับในเหตุผลนั้น การพูดคุยเรียนรู้เน้นหลักการเป็นเหตุเป็นผล และการบอกด้วยความรัก เหล่านี้ผู้วิจัยพบว่า ผู้เข้าอบรมสามารถสัมผัสได้ จึงทำให้ผู้เข้าอบรม มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวผู้วิจัย ที่จะมีแต่ความรักปรารถนาดีให้กับผู้เข้าอบรม และการตอกย้ำถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า สิ่งที่น่ามาเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้จากคำสอนของพระองค์ ผู้วิจัยเพียงนำมาบอก และได้ปฏิบัติด้วยตนเองจนเห็นผลมาแล้ว การแสดงถึงมรรคผลที่ผู้วิจัยปฏิบัติมีศีล ๕ และพัฒนาตนเองเดินตามพระพุทธเจ้าทำให้พบกับความสุข และความสำเร็จในชีวิต เป็นการสร้างแรงจูงใจอีกวิธีหนึ่ง โดยผู้วิจัยเองเป็นตัวอย่างของบุคคล

การประเมินผลตนเองของผู้นำที่เข้าร่วมโครงการอบรมในแต่ละท้ายกิจกรรม สะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรม และเนื้อหาการเรียนรู้ ผู้นำที่เข้าอบรม รับรู้ และเข้าใจ สามารถนำมาใช้กับตนเองได้

ประโยชน์ของการให้ผู้เข้าอบรมประเมินตนเอง ทำให้ผู้เข้าอบรมมีเวลาที่จะทบทวนสิ่งที่เรียนและมองกลับมาด้านใน ทำให้รู้จักตนเองมากขึ้น และยอมรับตนเองได้มากขึ้น และทำให้เห็นว่าตนเองมีข้อดีข้อเสียอย่างไรที่ต้องปรับปรุง

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ และจากคำตอบที่ได้ในแต่ละกิจกรรมสะท้อนให้เห็น ผู้เข้าอบรมมีพัฒนาการ ความมุ่งมั่นในการรักษาศีล ๕ มากขึ้น เมื่อนำมาประกอบกับการวัดพฤติกรรมตามหลักภavana ๔ โดยผู้ช่วยผู้วิจัย ซึ่งวัด ๓ ระยะ คือ ก่อนการทดลอง ระหว่างทดลอง และหลังการทดลอง คะแนนเฉลี่ยที่ได้สูงขึ้นตามลำดับ และเมื่อนำคำตอบจากการประเมินท้ายกิจกรรม ทำให้เห็นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าอบรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใน คือ เริ่มเข้าสู่การเห็นถูก มีสัมมาทิฐิ แยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดีและควรทำ สิ่งใดไม่ดีควร ลด ละ เลิก และมีจุดหมายในการดำเนินชีวิตตามรอยพระพุทธเจ้า และจากการติดตามสัมภาษณ์หลังจากอบรมแล้ว ๑ เดือน สิ่งที่ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้และความตั้งใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ยังคงมีอยู่ เหตุที่ทำให้ศีลข้อที่ ๑ บางคนยังทำได้ไม่ตลอด เพราะวิถีชีวิตคนชนบทการฆ่าสัตว์มาปรุงเป็นอาหาร เป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ถูกปลูกฝังมาช้านาน ต้องอาศัยเวลา อย่างน้อยการทดลองนี้ ก็ทำให้พฤติกรรมเหล่านี้ลดลง ผู้เข้าอบรมพยายามที่จะเลือกซื้อสัตว์ที่ตายแล้วปรุงเป็นอาหาร นอกจากผู้เข้าอบรมนำสิ่งที่เรียนรู้อมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้ว ยังได้มีการนำไปบอกกล่าวกับผู้อื่น ชักชวนผู้อื่นให้ทำดี ผลสะท้อนจากการอบรมที่เกินความคาดหมายของผู้วิจัย คือ การลดความโกรธลง ใจเย็นมากขึ้น รู้จักปล่อยวาง และอยากช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ เลิกเล่นหวยหรือการพนัน ลดการใช้จ่ายที่ขาดสติ มีการใช้สติในการคิดพูด ทำ มากขึ้น ชีวิตที่พบกับความสุขของผู้เข้าอบรม ทำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า การฝึกอบรมสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้เข้าอบรมมีศีล ๕ ได้ และยังสามารถสร้างคนดี ที่มีความสุข กลับคืนสู่สังคม พัฒนาต่อยอดขยายผลได้อีกอย่างน้อยที่สุดคือ ครอบครัวของผู้เข้าอบรมนั้นได้อานิสงส์แห่งความสุขไปด้วย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑) การสร้างศรัทธาจากตัวผู้สอน ตัวผู้สอนเองจะต้องเป็นปรโตโมหะที่ดี หรือ เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเริ่มต้น ถ้าหากไม่สามารถสื่อให้ผู้เข้าอบรมสัมผัสได้ ก็จะไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้เข้าอบรมเท่าที่ควร เพราะผู้เข้าอบรมซึ่งอยู่ในวัยผู้ใหญ่ และมีอายุเฉลี่ยมากกว่าผู้สอน จะปิดกั้นตนเองไม่ยอมรับฟังผู้ที่อาวุโสน้อยกว่า ผู้สอนต้องกระตุ้นสร้างศรัทธาด้วยท่าทีของกัลยาณมิตร ทั้งท่าทาง น้ำเสียง แววตา ต้องประกอบด้วยเมตตาและความจริงใจมีความรักให้แก่ผู้เข้าอบรม สิ่งสำคัญคือ ผู้จะสอนผู้อื่นได้นั้น ตนเองต้องรักษาศีล ๕ ให้ได้เสียก่อน จึงจะมีพลังในการนำไปสอน ผู้สอนต้องให้ความเคารพและเข้าใจในตัวผู้เข้าอบรมมีความสามารถในการรับรู้ไม่เท่ากัน ต้องพยายามทำให้กลุ่มมีความสัมพันธ์เกิดความช่วยเหลือกัน ปฏิบัติต่อผู้เข้าอบรมด้วยความเท่าเทียมกัน และกระตุ้นให้ผู้เข้าอบรมทุกคนมีส่วนร่วม

๒) กิจกรรมต่าง ๆ ในชุดฝึกอบรม สามารถนำไปปรับใช้อบรมให้เหมาะสมกับช่วงเวลาที่ในแต่ละคอร์สเริ่มต้นด้วยการมอบความรักก่อนเป็นการเปิดใจให้เกิดการยอมรับ และความไว้วางใจ การนำไปใช้ผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจกระบวนการ วิธีในการสื่อ และเนื้อหาที่สามารถร้อยเรียงเป็นเนื้อเดียวกันได้หมด เดินตามกรอบของอริยสัจ ๔ การเริ่มต้นทำให้ผู้เข้าอบรมมีจุดหมาย และมีศรัทธา

ในจุดหมายนั้น และสุดท้ายต้องพาผู้เรียนเดินทางให้ไปถึงการมีความเห็นถูก หรือ สัมมาทิฐิ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมใด

๓) เนื่องจากชุดฝึกอบอรมนี้สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากภายในสู่ภายนอก เป็นการเปลี่ยนแปลงจากข้างใน หากต้องการนำไปใช้ในการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ให้ได้ผล ต้องใช้การพูดคุยลงละเอียดยในตัวผู้เข้าอบรมแต่ละคน ดังนั้นจำนวนของผู้เข้าอบรมไม่ควรมากเกินไป ๑๕ คน หากจะมากกว่านี้ต้องมีผู้ช่วยที่เคยผ่านการอบรม และมีความเข้าใจเนื้อหา วิธีการ กระบวนการที่ใช้ในการอบรมในระดับหนึ่ง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปขยายผลต่อในเชิงนโยบาย สำหรับองค์กรที่สนใจนำชุดฝึกอบอรมไปใช้ในการพัฒนาคนในองค์กร สิ่งแรกตัวผู้นำองค์กรหรือหน่วยงานนั้น ต้องมาศึกษาผ่านการอบรมแบบนั้นก่อน ถึงจะเข้าใจเกิดการเปลี่ยนแปลงและสามารถชักชวนผู้อื่นให้อยากเข้าอบรมด้วยความเต็มใจ และควรมีการจัดกลุ่มรวมพลังสำหรับผู้เข้าอบรมแล้ว ให้ช่วยกันขยายผลต่อในองค์กร เป็นการผลัดเปลี่ยนคนในองค์กรแบบค่อยเป็นค่อยไป

สำหรับภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนส่งผู้นำมาเข้าการอบรมที่มุ่งตรงในการพัฒนาคนให้มีศีล ๕ อันเป็นพื้นฐานคุณธรรมขั้นต้นเสียก่อน ก่อนที่จะส่งไปพัฒนาคุณธรรมขั้นสูงของผู้นำต่อไป และให้ผู้นำกลับไปเป็นต้นแบบให้กับหน่วยงาน สนับสนุนให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ผู้นำอาจมีการทดลองผลการเปลี่ยนแปลงที่ได้จากการอบรมทั้งแผนก และนำผลการทำงาน ผลการประเมินจากเพื่อนร่วมงาน หัวหน้างาน มาร่วมประเมิน ในกลุ่มที่ได้รับการอบรม หากผลที่ได้ พฤติกรรมของแผนกที่เข้าอบรมมีศีล ๕ และผลการทำงานดี มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน หัวหน้างานดี ทำงานด้วยความสุข จึงค่อยขยายผลและนำไปเป็นตัวอย่างให้ในส่วนอื่น ๆ ขององค์กร

สำหรับภาคการเมือง ซึ่งเป็นผู้ควบคุมนโยบายของประเทศ พฤติกรรมของผู้นำที่เป็นนักการเมือง เป็นตัวสะท้อนและเป็นแบบให้กับสังคม ควรสนับสนุนให้มีการจัดอบรมศีล ๕ ให้กับนักการเมืองรุ่นใหม่ ซึ่งกำลังก้าวเข้ามาเป็นผู้นำของประเทศ และรณรงค์ให้ผู้นำนักการเมืองก่อนเข้ารับตำแหน่งควรต้องมาศึกษาเรียนรู้ธรรมะของพระพุทธเจ้า ด้วยการมีศีล ๕ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต หากผู้นำภาคการเมืองทำได้ ย่อมเป็นนิมิตอันดีที่ประเทศชาติจะได้พบกับความสุข ความเจริญ เป็นประเทศที่เป็นอริยะอย่างแท้จริง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการทดลองชุดฝึกอบอรมที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับวัยผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาในลักษณะของการสร้างชุดฝึกอบอรมการจูงใจให้เด็ก หรือเยาวชนมีศีล ๕ การสร้างชุดฝึกอบอรม การออกแบบการฝึกอบอรมที่เหมาะสมกับเด็กในแต่ละช่วงวัย มีการนำไปทดลองใช้ และวัดผล

๒) ควรมีการศึกษาขยายผล โดยติดตามศึกษาศีล ๕ ผู้นำในชุมชนที่ได้รับการอบรมแล้ว สามารถนำไปใช้พัฒนาชุมชน หรือ องค์กร ได้อย่างไร

๓) เพื่อให้เห็นมรรคผลของการมีศีล ๕ การศึกษาครั้งต่อไป ควรจะทำการศึกษาผู้ที่มีศีล ๕ ในชีวิตประจำวัน มีประสิทธิภาพในการทำงานเป็นอย่างไร ทั้งในแง่ผลงาน ความสำเร็จ ความให้ความร่วมมือในองค์กร การปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชา และ ผู้ใต้บังคับบัญชา การเป็นพนักงานที่ดีในองค์กร

๔) เพื่อสร้างสังคมให้เข้มแข็ง การพัฒนาเรื่องศีล ๕ ควรเริ่มต้นจากระดับที่เป็นครอบครัว ควรจะทำการศึกษาในลักษณะของการอบรมเป็นครอบครัว ซึ่งต้องศึกษาและออกแบบการอบรม การใช้กิจกรรม ที่เหมาะสมกับผู้ใหญ่ และเด็ก เป็นเรื่องที่ทำหายในการจัดอบรมพร้อมกันทั้งครอบครัว และหากทำได้ นับว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ของการอบรมมุ่งใจให้มีศีล ๕ ในระดับครอบครัว